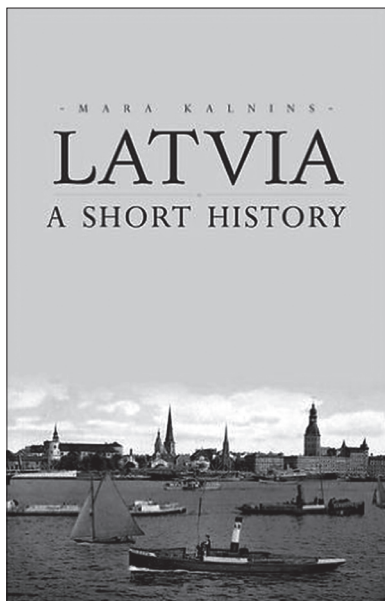

RECENZIJAS

Mara Kalnina. *Latvia: A Short History*. London: C. Hurst & Co, 2015. 224 p. (Māra Kalniņa. *Latvija: Īsa vēsture*)

2015. gadā Londonā dienas gaismu ieraudzījusi Māras Kalniņas grāmata “*Latvia: A Short History*”. 1945. gadā dzimusī zinātniece grāmatā reprezentēta kā *Corpus Christi* koledžas darbiniece, bijusī Kembridžas Universitātes pasniedzēja un monogrāfijas “*Ancient Amber Routes: Travels from Riga to Bizantium*” autore. Atgādināsim, ka šī grāmata 2013. gadā izdota arī latviešu valodā.¹ Kolekcionārs mājaslapa atklāj, ka Māras

Kalniņas mūža darbs saistīts ar 19. un 20. gadsimta britu literatūru, it īpaši D. H. Lorensa (*D. H. Lawrence*) un Džozefa Konrada (*Joseph Conrad*) literāro mantojumu. Viņas zinātniskās intereses ietver koloniālo un postkoloniālo vēsturi, modernismu un kultūras vēsturi (*Cultural history*).² Uzreiz jāsaka, ka autore pieeja arī padara grāmatu atšķirīgu no citām “isām vēsturēm”, kur bieži vien dominē politiskās vēstures fakti.

Recenzējamā grāmata aptver visu Latvijas vēsturi, sākot ar cilvēku ienākšanu Latvijas teritorijā. Pamatteksta apmēram 200 lappuses iedalītas pēc hronoloģiskā principa astoņās nodaļās – laika periodos, katram periodam veltot 20–25 lappuses, 20. gadsimtam atvēlētas apmēram 80 lappuses. Autore aplūko teritoriju, kurā norisinās Latvijas

¹ Māra Kalniņa (2013). *Senie dzintara ceļi: No Rīgas līdz Bizantijai*. Rīga: Pētergailis, 399 lpp.

² Tulkojums *kultūras vēsture*, kā to saprot Latvijā, precīzi neatspoguļo terminu *Cultural history*. Var piesardzīgi teikt, ka tā apskata vēsturi kā veselumu caur kultūras procesu prizmu.

vēstures procesi, raksturojot to kā “Baltijas vairogu”, īsumā aprakstot klimatu, augu un dzīvnieku valsti. Šajā teritorijā pirms 6000 gadiem ienāca somugru tautas, bet pirms 4500 gadiem indoeiropieši, kas pazīstami kā auklas keramikas/laivveida kaujas cirvju kultūras pārstāvji. Autore apskata šo periodu matriarhāta un patriarhāta pretnostatījuma, kultūras un lingvistiskās kategorijās. Viens no atslēgas vārdiem ir dzintars, kura ceļi pierāda tā laika iedzīvotāju tālos un plašos kontaktus, piemēram, Homēra “Odisejā” minētas dzintara krelles, kas spīd kā saule. Vēlākā vēstures posmā pretējā virzienā plūda Bizantijas zelta un arābu pilsētu sudraba monētas. Ar patiesu entuziasmu autore raksta par latviešu tautas dziesmām, kas atspoguļo iedzīvotāju kosmoloģiskos un reliģiskos uzskatus. “Dainas rada pasauli, kurā cilvēki redz sevi kā Dieva dēlus un Saules meitas, pats šis dalījums parāda vīrišķo un sievišķo panteonu saplūšanu.”

Runājot par Latviju iekarotāju varā,³ autore nodaļu nosaukusi “*Conquered people*”, tā laika politiskās norises aplūkotas plašā Rietumu pasaules politisko struktūru kontekstā. Tas bija laikmets, kad pat jēdzienu Eiropa īsti nelietoja, Normans Deiviss attiecina šī koncepta lietošanu vairāk uz 16.–17. gadsimtu. Nepieciešamība apskatīt šī un vēlākā perioda politisko notikumu mozaīku spiedusi autori sniegt blīvu politiskās vēstures faktu un gadskaitļu virkni, tomēr viņa nekad neaizmirst par galvenās tēmas – tautas sociāli ekonomiskajiem apstākļiem, kā arī laikmeta kultūru. Liela loma atvēlēta Rīgas kā tirdzniecības, varas un kultūras centra nozīmei.

Vācu muižniecības un Krievijas impērijas birokrātijas varu Latvijā autore kritizē, tās, piemēram, nerūpējās par izglītības sistēmas attīstību. 19. gadsimts savukārt nesa politiskās apziņas pieaugumu Baltijā, pašapziņas pieaugums bija daļa no dižā nacionālisma viļņa, kas sākās pēc 1848. gada revolūcijām un noveda pie Vācijas un Itālijas apvienošanās. Pats atmodas jēdziens, ko autore pamatoti un postmodernās vēstures rakstīšanas tradīcijā raksturo kā metaforu, bija raksturīgs nacionālisma vilnim, laikmetam, kad attīstījās nacionālās valodas, norisa to standartizācijas un unifikācijas procesi.

Latvijas valsts izveidošanās, valstiskuma politiskā un sociāli ekonomiskā attīstība, kā arī kultūras dzīve autorei neapšaubāmi ir stāsts

³ Norman Davies (1996). *Europe. A History*. Oxford, New York: Oxford University Press, p. 7.

par panākumiem. Viņa raksturo Latvijas parlamentārismu, daudzās politiskās partijas iedalot piecos galvenajos blokos, īpaši nekritizējot bieži daudz apraudāto politiskā spektra sadrumstalotību. Starpkaru perioda Latvijas kultūras dzīve aplūkota apakšnodaļā, kur vadošā metafora varētu būt uzplaukums. Arī agrārā reforma apskatīta kā panākums. Kārļa Ulmaņa režīms viņas skatījumā tikko (*hardly*) iztur diktatūras kritērijus. Ne visi piekritīs autores uzskatam, ka šajā režīmā nebija politisku vajāšanu un slepenās policijas. Ulmaņa kursu viņa raksturo kā mērenu vidusceļu, kas veda pie ekonomikas veiksmīgas funkcionēšanas.

Autores stāsts par Otro pasaules karu ne vienmēr sakrīt ar Latvijas jaunākajā historiogrāfijā izveidojušos naratīvu un tās akceptētiem faktiem. Nevar atbalstīt autores rakstīto, ka Salaspils nometnē bija 100 000 upuru, kaut arī viņa pati no šī apgalvojuma izsmalcināti norobežojas (*It is believed ...*). Faktiski Salaspils upuru skaits sasniedza dažus tūkstošus.⁴ Dr. Uldis Neiburgs uzskata, ka bojāgājušo skaits nedaudz pārsniedza 2000 cilvēku.⁵ Autore neaplūko arī, piemēram, Latvijas historiogrāfijā populāro pretošanās kustības tēmu nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijai.

Padomju periods atsedz Latvijas lasītājam pierasto okupācijas perioda vēsturi. Tā tiek apskatīta PSRS politiskās varas vēstures kontekstā, minot augstākos padomju līderus, kuri katrs zināmā mērā veido arī noteiktu Latvijas vēstures posmu. Tiek aplūkotas represijas un deportācijas, vietējo iedzīvotāju atšķaidīšana ar paklausīgākajiem Krievijas strādniekiem, atspoguļoti Eduarda Berklava centieni un to sagrāve. Reti kurā vēstures darbā atradīsim Māras Kalniņas tekstam līdzīgas rūpes par ozoliem, nacionālie koki tūkstošiem gāja bojā 20. gadsimta 70. gados. Zinot reālo situāciju Padomju Latvijā, smaidu izsauc autores teiktais, ka 1973. gadā Latvijas **parlamentam** izdevās izveidot Gaujas nacionālo parku. Padomju periodā gaismas stars tomēr bija nacionālās kultūras spēja izdzīvot un attīstīties.

⁴ Polemiku par šo jautājumu sk.: Kārlis Kangeris, Uldis Neiburgs, Rudīte Viksne (2009). Salaspils nometne. Vēstures avoti un historiogrāfiskais materiāls. No: Dzintars Ērglis (red.). *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 200.–234. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 25. sēj.).

⁵ Sk.: V. Sprūde. Ne “sanatorija”, ne “nāves nometne”. *Latvijas Avīze*, 03.10.2014, 6.–7. lpp.

Nodaļā par mūsdienām “Brīvā valsts” autore apskata galvenos politiskās vēstures procesus un valsts konstitucionālos pamatprincipus. Pāreja uz šo sistēmu bija tiesiska un nevardarbīga. Tomēr autore ne vairās kritizēt situāciju brīvajā valstī. Viņa norāda, ka pāreja no komunisma uz Rietumu kapitālismu ir process, kam nav precedenta mūsdienu Rietumu vēsturē, to pavadīja nopietnas grūtības, nabadzība un bezdarbs, kā arī problemātiska valsts īpašumu privatizācija. Ļoti lielu nozīmi autore piešķir Latvijas integrācijai starptautiskajās organizācijās, it īpaši Eiropas Savienībā un NATO. Par lūzuma punktu viņa uzskata Vairas Viķes-Freibergas iecelšanu (liekas nedaudz neprecīzi) Valsts prezidenta amatā.

Pievēršoties tautas situācijas raksturojumam, autore atzīmē pret-runu starp dinamisko izaugsmi, kas vērojama gan atsevišķās sabiedrības daļās, gan tīri teritoriāli, un drūmajām padomju perioda paliekām. Tomēr, viņasprāt, procesi attīstās vēlāmā virzienā.

Pieļaujot iespēju, ka kādai no Latvijas izdevniecībām būtu vēlme tulkot un izdot grāmatu latviešu valodā, būtu nepieciešama nopietna zinātniskā redakcija, lai izravētu daudzās neprecizitātes un kļūdas. Neliekas ticami, ka būtu bijis Krievijas impērijas lozungs, kas angļiski autorei tulkots “*One Tsar, One Church, One Race*”. 1905. gada revolūcijas laikā noteikti nebija plašu centienu pēc neatkarības, labākajā gadījumā var saskatīt tikai pirmās idejas par valstiskumu.⁶ Nebūs korekti teikt, ka Latvijas Tautas padome (ko diez vai jātulko kā *National Assembly*) bija vienkārši pārdēvēta Latvijas Pagaidu Nacionālā padome. Nevar piekrist, ka Versaļas līguma 433. pants par Vācijas pienākumu izvest karaspēku nozīmētu, ka Latvijas delegācija bija panākusi Latvijas atzīšanu *de iure*, savukārt 1921. gada 26. janvāris, kad Sabiedrotie tiešām atzina Latviju *de iure*, nemaz nav pieminēts.

Detalās neprecīzi apskatīts 1934. gada 15. maija apvērsums, piemēram, Satversmes grozīšanai nevajag trīs ceturtdaļas balsu Saeimā.

Protams, autorei kā trimdas latvietei ne vienmēr izdodas izprast padomju sistēmu un precīzi atspoguļot tās faktus, lai gan visumā tā apskatīta izteiksmīgi un trāpīgi. Ņikitas Hruščova runa, kas nosodīja Staļina noziegumus, tika teikta kompartijas 20., nevis 10. kongresā. Arī Gorbačova galvenie lozungi tika pasludināti mazliet ātrāk nekā

⁶ Inesis Feldmanis (red.) (2005). *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 57. lpp.

tikai partijas 27. kongresā 1986. gadā. Nevaru piekrist autores traktējumam, ka Tautas frontes, kas sastāvēja no liberāliem komunistiem, kalpoja kā starpnieks starp Latvijas Nacionālās neatkarības kustību, plašākā nozīmē starp konsekventiem neatkarības piekritējiem un “stingrās līnijas komunistiem”, faktiski visi neatkarības piekritēji bija vienā nometnē. Ja var teikt, ka Anatolijs Gorbunovs vadīja Latvijas valdību (faktiski Augstāko padomi), tad tikai plašā nozīmē kā valsts varu kopumā, un šo detaļu labāk būtu atspoguļot precīzi. Nevar piekrist, ka 1990. gada Augstākās padomes vēlēšanas jēlkādā mērā būtu notikušas pēc 1922. gada Satversmes normām. Bet tiešām – atstāsim visus labojumus nākamajam zinātniskajam redaktoram.

Māras Kalniņas grāmata kopumā cenšas sabalansēt sausus politiskās vēstures faktus, kas, kā redzējām, ne vienmēr ir viņas stiprā puse, un gadskaitļu virknes ar autores oriģinālo pieeju, uzsvaru uz kultūru, mentalitāti, varētu pat teikt – garu. Autores veiksmē šajā kultūras sfērā sakņojas viņas zinātniskajā karjerā un dziļā interesē par Latviju un tās kultūru.

Jānis Taurēns

Ieva Zake. *American Latvians: Politics of a Refugee Community*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2010. 225 p. (Ieva Zake. *Amerikas latvieši: trimdas kopienas politika*)

Jau 2010. gadā ASV tika publicēts būtisks darbs, kurā aplūkota Amerikas latviešu politiskā aktivitāte, kas ir daļa no Latvijas historiogrāfijā maz pētītā jautājuma par Latvijas Otrā pasaules kara rezultātā radušās trimdas vēsturi. Kā norāda pētījuma autore socioloģijas doktore Ieva Zake, grāmata ir rezultāts vairāk nekā desmit gadu ilgai saskarsmei ar Amerikas latviešu sabiedrību, kas aizsākusies 1995. gadā, kad autore kā apmaiņas

